

	ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ ISSN: 1308-9196 / e-ISSN:1308-7363 Yıl: 18 Sayı: 50 Ağustos 2025 Yayın Geliş Tarihi: 02.09.2024 Yayına Kabul Tarihi: 05.07.2025 DOI Numarası: https://doi.org/10.14520/adyusbd.1542028 Makale Türü: Araştırma Makalesi/Research Article Atıf/Citation: Karageçi, M., Taşdüvenci, B., Karageçi, D. (2025). Ugarit, Mısır ve Mezopotamya Kaynaklarına Göre Nazar. <i>Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi</i>, (50), 739-769.
---	---

UGARİT, MISIR VE MEZOPOTAMYA KAYNAKLARINA GÖRE NAZAR

Mustafa KARAGEÇİ* Burak TAŞDÜVENCİ* Dilek KARAGEÇİ***

Öz

Türkçe’de bakış anlamına gelen nazar, inaniş’a göre insanları yaralayabilecek, öldürebilecek bir güce sahiptir ve halk arasında nazarın cansız nesnelere de zarar verebildiğine dair inanişlar yaygındır. Bu inanç oldukça eski ve köklü olup kökenleri Neolitik çağlara kadar takip edilebilmektedir. Arkeolojik merkezlerde tespit edilen nazarlık ve amuletler, Nazar’ın olumsuz ve kötü etkilerine karşı önlemler alınmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır Arkeolojik kanıtların yanı sıra yazılı belgeler de nazar inancını yine göstermektedir. Nitekim Suriye, Mısır ve Mezopotamya metinleri incelendiği zaman Nazar fark edilmektedir. Örneğin Sümer metinleri insan bakışlarının ölümcül nitelikte olabileceğine ve insanın içine korku salabileceğine dair çok sayıda bahiste bulunmaktadır. Ugarit tabletlerinde de Sümerlilerde olduğu gibi nazarın veya bakışların etkileri görülmektedir. Söz konusu metinlerden anlaşıldığı kadarı ile nazar yüzyıllar boyunca süregelen bir inançtır. Bu çalışma Suriye, Mısır ve Mezopotamya kaynaklarına göre nazar inanişını incelemektedir.

* Doç. Dr. Kafkas Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, mkarageci@kafkas.edu.tr, Kars/Türkiye.

** Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih (Dr), buraktasduvenci@gmail.com.

*** Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih (Dr), dkarageci@hotmail.com.

Anahtar Kelimeler: Nazar, Ugarit, Mezopotamya, Mısır, Büyü.

EVIL EYE ACCORDING TO THE SUMERIAN AND UGARITIC SOURCES

Abstract

In Turkish, the word “evil eye” meaning “gaze” is believed to have the power to harm or even kill people. It is a widely held belief among the people that the evil eye can also affect inanimate objects. This is a very ancient and deep-rooted belief, with origins that can be traced back to the Neolithic age. Amulets and charms found in archaeological sites indicate that people, from ancient times to the present, believed that gazes could affect more than just humans and that they took measures to protect themselves from these harmful looks. When examining Syriac, Egyptian and Mesopotamian texts, traces of this belief can be observed. Sumerian texts frequently mention that a person's gaze can be deadly and instill fear. Similarly, Ugaritic tablets show the effects of the evil eye or gaze, just as in Sumerian culture. From these texts, it is understood that the belief in the evil eye has persisted for centuries. This study examines the belief in the evil eye according to Syriac, Egyptian and Mesopotamian sources.

Keywords: Evil Eye, Ugarit, Mesopotamia, Egypt, Magic.

1. GİRİŞ

Arapçadan dilimize geçen nazar kelimesi “bakış, bakma, göz atma” anlamlarına gelmektedir. İnanışlara göre gözler, insanı veya bir nesneyi etkileyerek hastalık, sakatlık, ölüm, eşyaların kırılması gibi durumlara neden olabilmektedir (Boratav, 1997: 103-104). Türk Dil Kurumu’nun tanımlamasında ise nazar “Belli kimselerde olduğuna inanılan kıskançlık ya da hayranlıkla bakıldığında eve, mala, mülke, cansız nesnelere kötülük getirdiğine inanılan uğursuzluk, göz” olarak belirtilmektedir (<http://www.tdk.gov.tr>).

Elliot Nazar İnancı ve Uygulaması (EEBP) kavramını “bazı kişilerin doğası gereği başkalarına zarar verme, hastalık ve ölüme sebep olma ve herhangi bir insanı, hayvanı veya şeyi sadece bir bakışla yok etme yeteneğine sahip olduğu yönündeki yaygın halk inancı” şeklinde tanımlamaktadır. Elliot ayrıca nazara ilişkin bilimsel bir açıklama da sunar. Buna göre, göz; bilgi almak, eğilimleri ve hisleri iletmek için bedensel organlar arasında ön plandadır. Aynı zamanda kalpte ya da ruhta içsel olarak ortaya çıkan duyguların gücünü başkalarına aktarma ve yönlendirme işlevi de görmektedir (Elliot, 2016, 321).

Nazar İnancı ve Uygulamasında bir diğer özellik ise gözden gelen yoğun ya da düşmanca bakışların, saldırganlık aracı olabilmesidir. Göz, nazar durumunda negatif olan enerjiyi insanlara ve nesnelere yönlendirmekte; böylece hastalık, kayıp, parçalanma ve ölümlere yol açabilmektedir. Nazar bazen kasıtlı, bazen de kasıtsız şekilde gözlemlenebilmektedir. Yani nazar değdirmek istenmeyen kişilere nazar değmesi de olabilir. Yabancılar, fiziksel farklılıklar gösteren kişiler, körler, şaşılık, çift göz bebeği ya da çatık kaşlar gibi göz özelliklerine sahip olan kişilerin nazara sahip olabileceği ve dolayısıyla bu kişilerden kaçınılması gerektiği düşünülmüştür. Öte yandan, yeni doğan bebekler, lohusalar, çocuklar, fiziksel açıdan çekici ve toplumsal anlamda başarılı kişiler ise nazara karşı savunmasız gruplar olarak değerlendirilmektedir (Elliot, 2016, 321).

Bu inancın bireysel düzeyin ötesine geçen etkileri, sosyo-ekonomik yapı üzerinde de çeşitli yansımalar doğurmuştur. Nitekim nazarın ekonomik kökenlerine dair yaklaşımlar, söz konusu inanışın toplumsal ilişkiler ve ekonomik davranış kalıpları ile doğrudan bağlantılı olabileceğini ortaya koymaktadır. Antropolojik literatürde nazar, çoğu zaman bireylerin toplumsal kıskançlıktan duyduğu korkuyla ilişkilendirilmiştir. Farklı kültürel bağlamlarda yapılan gözlemler, kıskanç bakışların yalnızca bireylere değil, aynı zamanda çiftlik hayvanlarına, konutlara veya tarımsal ürünlere de zarar verebileceği yönünde

bir kanaatin varlığını göstermektedir (Çıblak, 2004, 105; Türktaş, 2016, 407 vd.). Gershman, nazara dair bu korkunun ekonomik faaliyetler üzerinde doğrudan olumsuz etkiler yaratabileceğini ileri sürmektedir. Ona göre, nazar korkusu, yatırım yapma ve servet biriktirme gibi teşvikleri azaltmakta; bireylerin varlıklarını gizlemeye yönelmesi ise ekonomik verimliliği düşüren davranış kalıplarının oluşmasına neden olmaktadır (Gershman, 2015, 120-122).

Her ne kadar nazar kelimesi her toplumda değişse de inanışların aynı kaldığı görülmektedir. Genel anlamda gözlerin insanları korkutabileceği, öldürebileceği ya da cansız varlıklara, mallara zarar verebileceği düşünülmektedir. Bu gibi olumsuz durumlardan korunabilmek için insanların çeşitli önlemler de almaya çalıştığı görülmektedir. Tüm bunlar nazar inancının tarihi çağlar boyunca, toplumdan topluma aktararak günümüze ulaştığını göstermektedir.

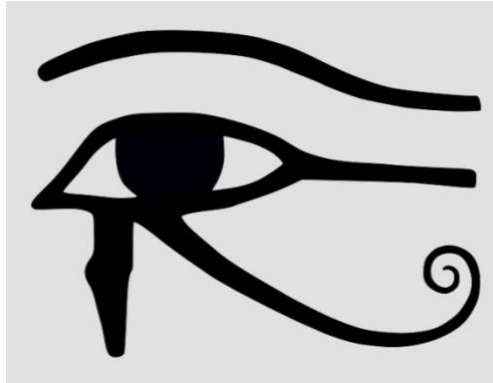
Tarihi süreç içerisinde nazarın Neolitik dönemden günümüze kadar insanlar arasında var olduğu görülmektedir. Nitekim eskiçağlarda kullanılan nazarlık ve amuletler hem bu inanca hem de nazardan korunmak için alınan çeşitli önlemlere işaret etmektedir (Koşay, 1956: 86; Westermarck, 1961: 10). Çalışmamız eskiçağda Suriye-Mezopotamya ve Mısır kaynaklarında nazarın varlığını incelemeyi hedeflemektedir.

2. Antik Mısır Kaynaklarında Nazar ve Nazarın Etkisi

Mısır dünyasında da nazarın mevcudiyeti görülmektedir. Ancak Antik Mısır kaynakları açık bir şekilde bu terimden bahsetmediği için ne zaman ortaya çıktığını söylemek zordur (Elliott, 2015: 139). Mısır bilimcisi Wilhelm Spiegelberg, Saitik (MÖ 663-525), Pers (MÖ 525-332) ve Ptolemaios (MÖ 303-30) dönemlerine ait Mısır metinlerinde konunun ortaya çıktığını belirtmektedir (Spiegelberg, 1924: 153). Nazar düşüncesinin Mısır dünyasında geç dönemlerde oluştuğunu öne süren Spiegelberg, Libyalılar ya da Nubialılardan alındığını

açıklamaktadır (Spiegelberg, 1924: 153-154). Buna karşılık bilim dünyasında karşı tezler de yer almaktadır. Bu kapsamda Mısır’da nazarın oldukça eski zamanlara kadar gidebileceği söylenmektedir. Söz konusu bilim insanları arasında E. A. Wallis Budge, Albert Potts ve Geraldine Pinch de dâhildir (Elliott, 2015: 139). Pinch, bu konuda MÖ I. binyılda ortaya çıkan problemleri “*Nazar*”ı olan insanların kıskançlıklarına ve kötü niyetlerine bağlamanın yaygın hale geldiğinden bahsetmektedir (Pinch, 1994: 73).

Eskiçağ tarihi sadece yazılı metinleri değil, arkeolojik kanıtları da kullanmaktadır. Horus Miti ile Horus’un Amuletik Gözleri, nazarın oldukça eski tarihlere dayandığını göstermektedir. Ayrıca Ölüler Kitabı ve Piramit Metinleri’ndeki (MÖ 2613-2345) Horus Mitinin izleriyle birlikte, Mısır’da Dördüncü Hanedanlık dönemindeki mezarlara gömülen Horus Gözü amuletleri de bu düşüncenin aslında oldukça eski olduğuna işaret etmektedir (Budge, 1978/1930: 141-142; Meisen, 1950: 144; Dilek, 2021, 16). Bu kapsamda *Horus’un Gözü*, nazara karşı koruma için en çok bilinenler arasındadır (Oestigaard, 2011: 33; Örnek, 1995: 167).

Resim 1: Horus’un Gözü. (Oestigaard, T. (2011). *Horus’ Eye and Osiris’ Efflux: The Egyptian Civilisation of Inundation c. 3000-2000 BCE*. British Archaeological Reports, s. 72)

Antik Mısır dünyasında şahin olarak tasvir edilen ve Mısır panteonunda önemli bir yere sahip olan Horus ile nazar düşüncesi bağlantılıdır. Mısır firavunları kendilerini, koruyucu kanatlarını dünyaya yayan, kaos ve kötülüğün güçlerini geride tutan Horus ile özdeşleştirmiştir. Başka bir hikâye ise güneş Ra-Amon'un güneş gözü, ay ise Horus'un gözü olarak tanımlamaktadır. Bu dönemde Horus'un gözünün insanlara fayda sağlayabilecek ya da yaşamı yok edebilecek ışınlar yaydığı düşünülmüştür (Elliott, 2015: 184). Bu nedenle nazara karşı Horus'tan yardım istendiği söylenebilir.

Antik Mısır dönemine ait metinler incelendiği zaman, nazar kelimesinin geçtiği metinler yine görülebilmektedir. Bunlardan bir tanesi nazar olan insanlara karşı yapılan büyü olarak karşımıza çıkmaktadır;

“Sakmet'in oku sende, Thoth'un büyüü bedeninde, İsis seni lanetliyor, Nephthys seni cezalandırıyor, Horus'un mızrağı başında. Seni tekrar tekrar tedavi ediyorlar, ey Horus'un Shenwet'teki fırınında olan, Hayat Evi'nde kalan büyük tanrı! Gözlerini kör ediyor, ey insanlar, soylular, sıradan halk, güneş halkı ve benzerleri, Mehtemwesket'ten doğan Pediamunneb-nesuttowi'ye kötü ya da uğursuz bir şekilde nazar değdirecek olanlar! Apap gibi öldürüleceksiniz, ölecek ve sonsuza dek yaşamayacaksınız.”
(Borghouts, 1978: 2)

Metinde geçen Pediamunneb-nesuttowi bir kişi ismi olup annesinin Mehtemwesket olduğu anlaşılmaktadır. Bu büyü metni de kendisini nazara karşı korumak için oluşturulmuştur. Bunun için farklı tanrılardan bahsedildiği görülmektedir. Bunun yanı sıra tanrıların da nazarı andıran bakışlarının olduğu anlaşılmaktadır. Ra'nın gözü bunun en iyi örneklerinden bir tanesini oluşturmaktadır. Bu gözün Ra'nın düşmanlarına hastalık, yıkım ve ölüm getirebileceği düşünülmüştür (Elliott, 2015: 141). Mezopotamya'da yaşamış

olan antik kavimlerin inanışlarına göre de insanların nazarları da bu gibi etkilere sahip olmuştur. Ayrıca tanrıların nazarı andıran bakışları olduğuna Sümer toplumunda da inanılmıştır.

Antik Mısır Tabut Yazıtları da göze, nazara ve Horus Gözüne dair atıflarda bulunmaktadır. Bunlardan 885. büyü olarak isimlendirilmiş olan metin şunları söylemektedir;

“Dikkat et ey kör, çünkü annen Nut seni görüyor; yere düş, sürünerek uzaklaş! Ey... buraya ne amaçla geldin? Ey tanrıça, göz rahatsızlığını (?) ve tam tersini getireceksin – ta ki bu... Ey... benden uzak dur, çünkü ben gözüyle saldıran, malikanesinde olanım” (Faulkner, 1977, 48-49).

Metinde geçen göz rahatsızlığı bir çeşit hastalık olarak düşünülebilir. Bununla birlikte metnin ikinci bölümünde geçen “gözüyle saldıran” kelimesi, nazara bir atıf olarak gösterilebilir. Bu nedenle Antik Mısırdaki göz, bir saldırı aracı olarak da görülmüştür.

Antik Mısır metinlerinde nazar atfedilen canlılar da bulunmaktadır. Bunların arasında yılanlar ön planda yer almaktadır. Apep olarak da bilinen Apophis Mısır mitolojisinde ilkel kaos yılanı ve baş iblis olup, yeraltı dünyasının da en tehlikeli sakini (Pinch, 1994: 35; Borghouts, 1973). Güneşi tehlikeye atabilecek, karanlığa neden olabilecek bir nazarı bulunmaktadır. Buna karşılık onun nazarını etkisiz hale getirebilecek ritüeller de yer almaktadır. Bunların arasında Thoth, Isis ve Ra’nın Gözü yer almaktadır (Pinch, 1994: 159 ve fig. 86; Elliott, 2015: 186).

Eski, Orta ve Yeni Mısır Krallık (MÖ 3000-1070 civarları) dönemleri için nazara dair bilgiler metinlerden ziyade arkeolojik kazı sonuçlarında ortaya çıkarılan

Horus'un Gözü amuletlerine ve sanat eserlerine dayanmaktadır. Ancak bunların dışında nazar ve farklı zararlı güçlere karşı söylenen büyüler ve sihirli sözler de yer almaktadır. Bunlar daha sonra papirüs, taş levha, çömlek parçaları ya da tahtadan yapılan eserler üzerine yazılmıştır. Örneğin tanrı Horus'a adanmış olan Edu Tapınağı'nın duvarlarında nazara karşı çeşitli büyüler yer almaktadır (Budge, 1978/1930: 361). Horus Gözüne dair Antik Mısır Tabut Yazıtı olan 935. büyü şu şekildedir;

“Ey N, sana tanrıların merhametli olduğu Horus'un Gözünü veriyorum. Ey N, sana Horus'un Gözünü veriyorum; kendini ona teslim et. Ey N, sana korudukları Horus'un Gözünü veriyorum(?). Ey N, sana Seth'in yediği Horus'un daha küçük Gözünü veriyorum. Ey N, sana ağzının açıldığı Horus'un Gözünü veriyorum. Horus'un Gözündeki göz bebeğini ye. Ey N, sana Horus'un Gözünü veriyorum ve hasta olmayacaksın(?)” (Faulkner, 1977, 69-70).

Büyü metninden Horus'un Gözünün, hastalıklara karşı bir çare, çözüm olarak düşünüldüğü çıkarılabilir. Bu nedenle nazara karşı yine etkili bir şekilde kullanılmış olmalıdır.

Antik Mısır'da nazara karşı koymak için Horus'un Gözü dışında farklı savunmalar da bulunmaktadır. Bu kapsamda öne çıkan Thoth, Nut, Neith, Chonsou, Amon, Sekhmet, Bes ve Bast gibi tanrılar Horus'un Gözü ile alakalı olup bunların da nazara karşı koruma sağladığına inanılmıştır. Ayrıca Mısır'da Pers dönemine ait olan bir madalyonun önünde tanrı Bes'in kafası, arkasında ise mavi “wedjat/udjat” gözü görülmektedir (Elliott, 2015: 186; Herrmann, 2002: 138-139).

Antik Mısır'da doğumlar esnasında kadınları ve yenidoğan bebekleri korumak için de amuletlerin kullanıldığı görülmektedir (Pinch, 1994: 106-107, 117, 123,

126). Buradan hareketle nazarın bebeklere ve doğum esnasında kadınlara zarar verebileceği düşünülmüş olmalıdır. Tüm bunlar incelendiğinde Antik Mısır'da da nazar inanışının olduğu anlaşılmaktadır. İnsanlar da bundan korunmak birtakım çarelere başvurmuştur.

3. Suriye ve Mezopotamya Yazılı Kaynaklarında Nazar ve Nazarın Etkisi

Yazıyı icat eden Sümerliler günümüze çok sayıda çivi yazılı tablet bırakmıştır. Bunlar siyasi tarih, dini inanışlar, mitoloji, sosyal yaşam, tıp ve kültür dâhil birçok konuda detaylı bilgiler vermektedir.

Nazarla ilgili yazılı kaynaklar incelendiğinde Elliot nazarın önce antik Yakındoğu ve Akdeniz çevresinde ortaya çıktığını ve ilk kez Sümerlilerin edebi metinlerinde görüldüğünü belirtmektedir (Elliot, 2015: 5; Ford, 1999; Wasserman, 1995). Bunlardan biri *İnanna'nın Yeraltına İnişi* adlı metindir. Tablette tanrıçanın yeraltına inmesi, Ereškigal'i tahtından almaya çalışması ve bundan sonra da Dumuzi'nin yeraltında bırakılması ele alınmaktadır. Tablet nazarla ilgili bölümünün çevirisi şöyledir:

"...Eğildikten ve kıyafetleri çıkarıldıktan sonra onu götürdüler. Ardından o, kız kardeşi Erec-ki-gala'yı tahtından kaldırdı ve onun yerine tahtına oturdu. Anuna, 7 yargıç onun aleyhinde kararını verdi. Ona baktılar – bu ölümün bakışydı. Ona konuştular – bu öfkenin konuşmasıydı. Ona bağıldılar –bu ağır bir suçluluk çığlığıydı. Etkilenen kadın bir cesede dönüştü ceset bir kancaya asıldı." (Black vd., 1998-2001: 164-172)

Metnin devamında ise İnanna, Dumuzi'yi yeraltına inmek için bir kurban olarak belirlemektedir. Metnin devamı ise şu şekildedir.

“O ona baktı, bu ölümün bakışydı. O ona konuştu, bu öfkenin konuşmasıydı. O ona bağırdı, bu ağır bir suçluluk çılgılığıydı: “Ne Kadar daha uzun sürecek? Onu buradan götürün.” Kutsal İnanna çoban Dumuzi’yi ellerine verdi” (Black vd., 1998-2001: 354-358).

Bu metinlerin ilkinde bakış kelimesi Sümerce *“i-bi₂”* kelimesiyle anlatılmaktadır. İkincisinde ise *“igi”* kelimesi kullanılmaktadır. Bunların her ikisi de *göz* anlamına gelmektedir (Tinney, vd. 2006: igi; Halloran, 2006: *i-bi₂, igi*). Ayrıca tablete göre İnanna ilk önce yeraltı dünyasına inmiş ve Ereškigal’i tahtından indirmeye çalışmıştır. Ancak başarılı olamayınca aleyhinde yargılama yapılmıştır. Bunun sonucunda da İnanna’nın bir cesede dönüştürüldüğü de anlatılmaktadır. Dikkat çekici olan nokta cezanın nasıl verildiğidir. Zira yargıçlar onu *“ölüm bakışları”* ile etkileyerek cesede dönüştürmüştür. Buradan Sümerlilerin nazarın insanları öldürebileceğini düşündükleri söylenebilir. İkinci metinde ise İnanna’nın Dumuzi’yi yeraltına yollaması anlatılmaktadır. Burada da bakışları *“ölümün bakışı”* olarak geçmektedir. Bu terim Huwawa canavarı için de kullanılmaktadır. Gılgamış Destanına göre Huwawa’nın bakışı insanları öldürmekteydi. Ancak Gılgamış bu bakışlardan sadece korkuya kapılmıştır (Black vd. 1999-2003a: 121-125). Dolayısıyla nazarın öldürme dışında insanlara korku saldığı da düşünülmektedir. Günümüzde de nazarın olumsuz sonuçlar doğurabileceğine dair inanışlar mevcut olup aradan yüzyıllar geçmesine rağmen bu düşüncenin devam ettiği görülmektedir.

Gılgamış Destanı içinde de nazarın geçtiği farklı ifadeler bulunmaktadır. Metinde kahramanın Akrep İnsanlarla karşılaşması sırasında *bakışın* varlığı görülebilmektedir. Tabletin ilgili bölümünün çevirisi şu şekildedir:

“Görkemi ürktücü, bakışı ölüm olan,

Korkunç ihtişamı dağları alt eden,

Güneşin doğuşunda ve batışında kim güneşe göz kulak olur.

Gilgamiş onları görünce,

Yüzü korku ve dehşetten kasvetli hale geldi.” (Heidel, 1949: 65)

Metinden anlaşıldığı kadarıyla Gilgamiş, Akrep İnsanlarla ilk kez burada karşı karşıya gelmiştir. Gilgamiş’in onları gördüğünde yüzünün korku ve dehşetten kasvetli hale geldiğinden bahsedilmektedir. Tabletın Akrep İnsanları anlatma şekli de oldukça ilginçtir. Zira bakışlarının ölüm olduğuna değinilmektedir. Ne var ki Gilgamiş onları gördüğünde bu sonla karşılaşmamış, sadece büyük bir korkuya kapılmıştır. Buradan da yine nazarın sadece öldürmediği görülmektedir.

Sümer inancına göre nazarın varlığına dair bir diğer işaret de “Sümer’in ve Ur’un Yıkılması Üzerine Ağıt” adlı metinde görülmektedir. Tabletın konusunu Nippur, Ur, Eridu gibi şehirlerin uğradığı yıkım oluşturmaktadır. Buna göre Guti istilasının yol açtığı yıkımda Enlil’in nazarının rolü vardır:

“Kara Başlıların Çobanı Enlil’in yaptığı buydu:

Enlil, sadık haneyi yok etmek, sadık adamı yok etmek için,

Nazarı sadık olanın oğluna, ilk doğanlara koymak için,

Enlil daha sonra Gutium’u dağlardan indirdi.

İlerlemeleri, dayanılmaz Enlil seli gibiydi.” (Michalowski, 1989: 41)

Burada “nazar” kelimesi Sümerce *igi-hul* olarak geçmektedir. Türkçeye çevirisi ise “hasetle, kıskançlıkla bakmak; nazar” olarak yapılmaktadır (Michalowski, 1989: 41; Tinney, vd. 2006: igi; Halloran, 2006: igi-hul). III. Ur Hanedanının

krallarından olan Sulgi'yi öven bir metne göre de Enki'nin gözü yıkıcı etkilere sebep olabilmektedir. Söz konusu tabletin içeriği şu şekildedir:

“Kral Enki abzudan çıkar; onun, bulunduğu yerden yabancı toprakları onun için yok etmesi, oturduğu yerden şehirlerini onun için yok etmesi için bir gözünü abzudan kaldırması yeterlidir.”
(Black vd. 1998-2003a: 312-318).

Metne göre Enki, şehirleri sadece bir gözünü kullanarak yok edebilmektedir. Bu da nazarın büyük güçleri olduğu inancına işaret etmektedir. Konuyla alakalı olan bir diğer metin ise “Enki ve Dünya Düzenli” adlı tablettir. Konusu Enki'nin dünya düzenini nasıl oluşturduğu ile ilgilidir ve metnin çevirisi “*Bir bakışın dağların yüreğini sarsmaya yettiği Enki*” (Black vd. 1998-2003b: 1-16.) şeklindedir. Metnin gözle ilgili olan bu bölümünde Enki bir bakışıyla dağların yüreğini sarsabilmektedir. Buradan hareketle nazarın doğa üzerinde de etkili olduğu söylenebilir.

Sümer metinleri, aynı zamanda tanrıların bakışlarının ürpertebileceğini de belirtilmektedir. “Lipit-Eštar için Ninurta'ya bir Adab” adlı metinde “*Kükreyişiniz ve emirleriniz tüm yabancı ülkeleri boyun eğdiriyor. Korkutucu bakışın tüm düşmanları titretiyor...*” (Black vd. 1999-2003b: 17-23) ifadesi Enlil'in bakışlarının düşman üzerindeki etkisini göstermektedir. Metin içerisindeki bakış kelimesi yine *igi* şeklinde yer almaktadır. Anlaşıldığı kadarıyla Sümerliler, bakışın düşmanların içine korku salabileceğine ve evrensel düzeni bozabileceğine inanmaktaydılar. Zira “İnanna'ya bir İlahi” adlı metinde geçen “*Ağzınızı açtığınızda koşucular ...'ya dönüşür... Bir bakışınızla sağır bir adam ...Kızgın bakışların aydınlığı karartır; öğleni karanlığa dönüştürürsün...*” (Black vd. 1998-2003c: 174-181) ifadesi de bunu göstermektedir. Metin tanrıça ve onun güçleri övülmektedir. Metin, yer yer kırık olduğu için anlatım tam çevirisi yapılamamaktadır. Ancak yukarıda verdiğimiz metinden anlaşıldığı kadarıyla

İnanna bakışları ile öğleni karanlığa çevirebilmektedir. Buradan hareketle Sümerlilerin güneş tutulması gibi olaylarda kendisine dua ettiği düşünülebilir.

“İnanna’nın Yüceltilmesi” adlı metne göre nazardan sadece insanlar etkilenmemektedir. Tanrılar da ondan kaçmaktadır. Zira tablette tanrıların İnanna’nın bakışlarının önünde durmaya cesaret edemediklerinden bahsedilmektedir. Metinde yer alan şu ifadeler bu durumu doğrular niteliktedir:

“Hanımım, büyük Anuna tanrıları sizden harabe tepelerde koşan yasalar gibi uçuyor. Korkunç bakışlarının önünde durmaya cesaret edemezler. Korkunç çehrenizle yüzleşmeye cesaret edemiyorlar. Öfkeli kalbini kim soğutabilir? Kötü niyetli öfken, soğutmak için çok büyük.” (Black vd. 1998-2003d: 36.)

Sümerlilerin dışında farklı Mezopotamya kavimlerinde de nazar bulunmaktadır. Akadlılarda hastalıkların nedenleri arasında büyücüler, şeytanlar ve kötü insanlar sayıldığı gibi nazar da sayılmaktadır (Tamborino, 1909; Thompson, 1903-1904; Gordon 1957; Abusch, 1989; Scurlock, 1991; Black ve diğerleri, 1992: 63, 67; Van der Toorn 1999).

Eski Mezopotamya Sümerliler, Akadlılar, Asurlular ve Babilliler gibi pek çok devlete ev sahipliği yapmıştır. Bu kapsamda Akadca yazılan metinlerde de nazar inancının varlığı gözlemlenebilmektedir. Bunlardan birinde nazar hakkında şunlar söylenmektedir;

“(Nazar) göğe yaklaştı – yağmur yağmadı

Dünyaya yaklaştı otlar büyümedi

Öküze yaklaştı – boyunduruğu açıldı

Büyükbaş hayvan ağılına yaklaştı – peyniri telef oldu

Ağıla yaklaştı – koçu götürüldü (?)

..

Çocuklu hemşireye yaklaştı-hemşirenin tutuşu gevşedi/kolları parçalandı

Sebzelere yaklaştı – marul ve tere bozuldu

Bahçeye yaklaştı – meyveler bozuldu.” (Thomsen, 1992: 22-23; Dilek, 2021, 13)

Metin değerlendirildiği zaman nazarın sadece insanlar üzerinde değil aynı zamanda hayvanlar ve doğa üzerinde de büyük bir etkisinin olduğuna inanıldığı görülmektedir. Ayrıca birçok olumsuz durumun nazara bağlandığı da söylenebilir.

Akadlılar nazar için *Ini limuttum* ya da *inu lemuttu* kelimesini kullanmaktadır (Budge, 1978/1930: 358; Ford, 1999: 205). Susa’da Sargonik döneme ait Akadca bir metin nazara karşı bir ritüeli anlatmaktadır. Metin nazarın zarar veren etkilerini insandan alarak, doğal bir taşıyıcı olarak koyuna transfer etmeyi içermektedir. Ardından da koyun ve kötülüğü yok edilmektedir. Benzer durumlar Sümer metinlerinde de karşımıza çıkmaktadır. Bir Sümer metni nazarın kötü etkisinin hayvan kılına transferini anlatırken, bir Sümer metni de hastalığı keçiye nakletmektedir (Foster, 1993: 55; Cunningham, 1997: 172). Bu bakımdan nazarın etkisinin farklı canlı ya da nesnelere aktarılabilceğinin düşünüldüğü görülmektedir.

Akadlılarda nazara ilişkin en erken metinlerinden birinde, nazardan etkilenen bir kişinin onu kovmak için yaptığı ritüel ayrıntılarıyla anlatılmaktadır;

*“Bir kara bakire koyun: Evin her köşesinde onu kaldıracak (?)
Nazar ve [] kovacak... Onu bahçede kesecek ve derisini yüzecek.
Ardından parçalarla doldurmaya devam ediyor..bitki. Kötü adam
[] onun derisi. (Onu) nehre taşısin (ve) yedi (parça) hurma ağacı,
yedi (parça) meşe ve yedi (parça...) suya dalsın.” (Foster, 2005: 65;
Thomsen, 1992: 22)*

Metnin bazı bölümlerinin kırık olması, metni tam olarak anlamamıza engel olmaktadır. Ancak mevcut haliyle anlaşıldığı kadarıyla Akadlılarda bir kişiye nazar geldiğinde bundan kurtulmak için ilk olarak kara bakire bir koyun alınmaktaydı. Ardından da evin her köşesinde bu hayvan havaya kaldırılmakta ve böylece nazar da kovulmaktaydı. Daha sonra aynı koyun alınarak bahçeye götürülmekte, kurban edildikten sonra derisi yüzülmektedir. Metnin bundan sonrasında hangi ritüellerin yapıldığı ise tam olarak anlaşılamamaktadır. Ancak Akadlılarda, kan kurbanı ile nazarın ortadan kaldırılabilceği görülmektedir. Ayrıca kanlı kurban olduğu gibi içki sunusu, dua ve tütsü yakma gibi işlemlerin dahil olduğu bir ritüel ile de nazarın ortadan kaldırılabilceği görülmektedir (Thomsen, 1992: 27).

Akadlıların dışında Babil döneminde de nazarın varlığı görülmektedir. Örneğin Eski Babil (MÖ 1830-1530) dönemine ait Akadca yazılmış bir metinde nazarın, doğum esnasındaki annelere ve evdeki bebeklere olan tehlikesini anlatmaktadır. Metinde aşağıdaki cümleler geçmektedir;

“O [nazar, inum] içeri girdi, her yere [bakıyor]!

Bu, etrafı saran bir ağıdır, kapanan bir kuş tuzağıdır.

*Bebeklerin kapılarının önünden geçip bebekler arasında kargaşaya
neden oldu,*

*Doğum yapan annelerin kapısının önünden geçip bebeklerini
boğdu*

Daha sonra kavanoz odasına gitti ve mührü kırdı.

Kapalı sobayı yıktı, Kilitli (?) evi darmadağın etti.

Şapele bir çarptı, evin tanrısı oradan dışarı çıktı.

Yüzüne tokat at! Arkasını dönsün!

Gözlerini tuzla doldurun! Ağzını külle doldurun!

Evin tanrısı geri dönsün.” (Foster, 2005: 176)

Metinden nazara karşı ne yapılabileceği tam olarak anlaşılamamaktadır. Ancak nazarın ne gibi etkileri olduğu görülebilmektedir. İlk olarak nazar bebeklere huzursuzluk vermektedir. Bu nedenle sakın olan bebeklerin aniden ağlamaya başlaması nazar olarak yorumlandığı söylenebilir. İkinci olarak evde hamile bir kadın bulunuyorsa, nazarın bebeklerini öldürebileceğinin düşünüldüğü de anlaşılmaktadır. Özellikle düşük yapan kadınlarda bunun nazar ile açıklandığı söylenebilir. Bu nedenle nazarın yine kötü pek çok etkisi olabileceği görülmektedir.

Aynı döneme ait olan Sümerce-Akadca çift dilli bir büyü metninde nazarın ortalıkta dolaşmasının evdeki kargaşanın, hastalık ve zararın nedeni olduğundan bahsedilmektedir;

*“[Bulanık (gözler)] (dalhu, dalhati) bağlayan, (onlar) insanı saran
bir alu-şeytan*

Bağlayan bulanık (gözler),

Onlar, (yeryüzünde yaşayanları) tuzağa düşüren (gözlerdir)

İnsana hastalık veren (gözlerdir)

Gezici nazar

(Evin dış köşesine baktı ve dış köşe ıssızlaştı

Evin iç köşesine baktı ve iç köşe ıssızlaştı

Ülkenin (sakinlerinin) yaşam alanlarına baktı,

*Gezici adama baktı, öyle ki adam durmadan eğildi. Boynu, kesilmiş
(ve) kırılmış bir ağaç gibi (teslimiyet halinde).*

Enki bu adamı gördü, (Hastanın) başına ekmek koydu

Ekmeği vücuduna yaklaştırdı, Onun için hayat duasını okudu.

Size acı çektirmek için bakan göz (Sümerce igi, Akadca ini)

*Sana kötülük yapmak için bakan göz.” (Pinches, 1901: 200; Ford,
1999: 203)*

Metinden anlaşılabileceği üzere nazarın verdiği olumsuz durumdan kurtulmak amacıyla nazara uğramış olan adamın başına Enki'nin ekmek koyup hayat duasını okuması ekmek ile yapılan bir ritüelin varlığına işaret etmektedir.

Babil metinlerinin yanı sıra Yeni Asur dönemi metinlerinde de nazarın varlığı görülmekte ve Akadca bir metinde şu ifadeler geçmektedir;

“Göz (e-nu), göz (e-nu)! O düşmandır,

O bir kadının [gö]züdür, o bir erke[ğin] gözüdür

O bir düşmanın [gö]züdür, o herhangi (?) birinin gözüdür.

O bir komşunun gözüdür, o bir komşu (kadının) gözüdür, o çocuk bakıcının gözüdür (?) o gözdür!

Ey göz (e-nu) kötü niyetle kapıyı çaldın,

Eşik sarsıldı, kirişler sarsıldı.

Bir eve girdiğinizde ey göz (e-nu-um-ma), [].

Çömlekçinin fırını kırдың, kayıkçının teknesi batırdınız,

Güçlü öküzün boyunduruğunu kırdın,

Yürüyen eşeğin incin kemiğini kırdın,

Usta dokumacının tezgâhını kırdın,

Yürüyen atın tayını (?) ve öküzü yiyeceğinden mahrum bıraktın

Yanmış sobanın...dağıttın

Hayvanları (?) öldürücü fırtınanın ağızına bıraktın

Uyumlu kardeşler arasında anlaşmazlık çıkardın.

Gözü ez! Gözü yolla!

Gözü yedi nehirden geçirin, Gözü yedi kanaldan geçirin

Gözü yedi dağdan geçirin,

Gözü alın ve ayaklarını izole edilmiş bir kırmızı sapa bağlayın

Gözü al ve çömlekçi kabı gibi sahibinin yüzüne vur!" (Foster, 2005: 962, IV 35)

Metnin ilk satırlarından anlaşılabileceği gibi nazar sadece kadınlar ile sınırlı bir olgu olarak tutulmamıştır. Erkeklerden de nazarın gelebileceği belirtilmiştir. Bu bakımdan nazarın herkes tarafından gelebileceği anlaşılmaktadır. Nazar geldikten sonra ise mallara zarar gelebileceğine, insanlar arasında anlaşmazlık çıkabileceğine inanıldığı görülmektedir. Genel anlamda değerlendirildiği zaman Mezopotamya'da Sümerlilerden Yeni Asur dönemine kadar olan uzun dönemde nazarın varlığını koruduğu anlaşılmaktadır. İnsanlar nazarın olumsuz etkileri olduğuna inanmış, bundan kurtulmak için de birtakım ritüellere başvurmuştur.

Mezopotamya'daki bu inanç yapısının, Yakındoğu'nun diğer kültürel merkezlerinde nasıl bir karşılık bulduğu ise Ugarit örneği üzerinden değerlendirilebilir. Suriye sınırları içerisinde, günümüzde Ras Shamra olarak bilinen bölgede yer alan Ugarit, antik Yakındoğu'nun önemli kentlerinden biri olup stratejik konumuyla öne çıkmaktadır. Burada yapılan arkeolojik kazılarda çok sayıda çivi yazılı tablet ele geçirilmiştir. Bunlar dönemin siyasi tarihinin yanı sıra dini ve kültürel inanışları hakkında da önemli bilgiler vermektedir. Buna karşılık nazar konusunda Ugarit çivi yazılı metinlerinde fazla bilgi olmadığı da görülmektedir. Bu konuda sadece KTU 1.96 no'lu metin, nazar değen bir kişiden ve bu durumun nasıl kaldırılacağından bahsetmektedir. Bunun haricinde kötü

gözün, insanların nasıl etkilediğine dair farklı metinler henüz keşfedilememiştir. KTU 1.96 (RS 22.225) no'lu metinde nazar ile ilgili şu ifadeler geçmektedir:

“Nazar dolaşıyor,

Ve kardeşinin güzelliğini bozuyor.

Ve kardeşinin lütfu, [diğer göz] mükemmel sağlıkta olsa bile

[Başkasının] etini bıçaksız yer, Bardaksız [diğerinin] kanını içer.

Kötü adamın gözü, Kötü kadının gözü, Yaklaşıyorlar!

Vergi tahsildarının gözüne yaklaşıyorlar,

Kapı koruyucusunun gözü,

Kapı koruyucusunun gözü Kapı koruyucusunun gözüne dönsün

Çömlekçinin gözü çömlekçiye dönsün

Vergi tahsildarının gözüne dönsün

Kötü adamın gözü kötü adama dönsün

[Kötü kadının] gözü kötü kadına dön[sün]...” (Wyatt, 2002: 376; Ford, 1999: 202)

Metinde, nazarın kişilerin etini bıçaksız yediğinden ve kanını içtiğinden bahsedildiği için ölümle sonuçlanabildiği anlaşılmaktadır. Nazarın dolaştığı ve güzelliği bozduğunun dile getirilmesi, bakışların insanların fiziksel görünüşlerini de etkileyebileceğine işaret etmektedir. Bu metin nazar değdiği düşünülen bir

kişi üzerinden, nazarı kaldırmak için yapılan bir büyüdür. Metnin devamı kırık olduğu için büyüün nasıl sonuçlandığı anlaşılmamaktadır.

Ugarit, Mısır ve Mezopotamya kaynakları karşılaştırıldığında, aralarında bölgesel ve dönemsel farklılıklar olmasına rağmen inanışların aynı olduğu görülmektedir. Ugarit inancında da nazarın ölümcül sonuçlara neden olabileceği ve büyülerin yine nazarı uzaklaştırmak için kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Suriye’de bulunan Arslantaş’ta yapılan çalışmalarda da Nazar’a dair buluntular keşfedilmiştir. Bu kapsamda bir amuletik bir plak üzerindeki büyü şu şekilde karşımıza çıkmaktadır;

“Artık Baal’ın kendi savaş arabasını koştuğunu ve yanında biri kırsal arazileri iyi bilen, iri gözlü bir Kıbrıslı büyücü; diğeri ise adanın coğrafyasına hâkim, sert bakışlı bir başka Kıbrıslı büyücüyle birlikte sefere çıktığını gördüğüne göre, dikkat et! Başkalarının özünü emmek yerine, senin kendin katılmış, donmuş bir kütleye dönüşmen işten bile değil! Kapıyı sana karşı kilitledim. Defol, büyücü (erkek)! İnsanların başlarından uzak dur! Onların akıllarını yok eden sen, yaklaşma! Bil ki, o uğursuz gözün bir adamın başına rüyasında çarptığında, Kutsal ve lekesiz İlahi Göz’ün gücü/bakışıyla, son bulan aslında senin oyunların olacaktır!”
(Gaster, 1973, 20)

Gaster, metinde Baal’ın yanında adı geçen arkadaşların aynı zamanda Alashia olarak da bilinen Kıbrıslılar olduğunu ifade etmektedir. Kıbrıs’ın bakır ve diğer metalleri ile ünlü olduğunu, bunların da her yerde şeytan, cadı ve nazara karşı etkili bir nesne olduğunu belirtmektedir (Gaster, 1973, 22). Metinde hem erkek büyücülerin olduğu, hem de onların bakışlarının uğursuz olduğu anlaşılmaktadır.

Baal da bunlara karşı savaşıma gücüne sahiptir. Arkeolojik kazı sonuçlarında bulunan amuletler de nazar inancının varlığını göstermektedir.

Antik çağda Mezopotamya’da olmakla birlikte bugün Suriye topraklarında yer alan Tell Brak’da yapılan kazı çalışmalarında keşfedilen oyma gözlere sahip soyut putlara benzemekte olup, bugün “Göz Tapınağı” olarak bilinen yerde gün yüzüne keşfedilmiştir (Pagliarulo, 2023, 35).

SONUÇ

Suriye toprakları ile Mısır ve Mezopotamya medeniyetlerinde nazar inancının köklü bir geçmişe sahip olduğu, burada yaşayan kültürlerin her birinde farklı şekillerde yorumlandığı ve uygulandığı anlaşılmaktadır. Çivi yazılı metinlerde, nazarın olumsuz etkilerinden korunmak için geliştirilen ritüeller, büyüler ve amuletler gibi çeşitli yöntemler detaylı bir şekilde belgelenmiştir. Bunların arasında özellikle Mısır’da Horus’un Gözü ve benzeri semboller koruma amacıyla öne çıkmıştır. Suriye topraklarında ise büyü ve tılsımların yanı sıra tanrıların desteğini alma amacıyla dualar ve adaklar sunulmuştur. Ele aldığımız coğrafyada nazar inancına dair ortak noktaları olmasına rağmen, her bir kültürün kendi dinsel ve toplumsal yapısına göre bu inancı nasıl şekillendirdiği dikkat çekicidir. Bu bağlamda nazarın hem bireysel hem de toplumsal düzeyde önemli bir tehdit olarak algılandığı, bu nedenle çeşitli korunma yöntemlerinin uygulandığı söylenebilir.

Bu çalışmanın ortaya koyduğu bulgular, nazar inancının sadece antik toplumlarda değil, günümüzde de devam eden bir gelenek olduğunu göstermektedir. Suriye, Mısır ve Mezopotamya gibi coğrafyalarda nazarın olumsuz etkilerinden korunmak için geliştirilen uygulamalar, söz konusu toplumların nazara karşı bazı önlemler almaya çalıştığını göstermektedir.

Bu medeniyetlerin dini metinlerinde ve ritüel pratiklerinde görülen nazardan korunma yolları, modern dünyada kullanılan tılsımlar, dualar ve çeşitli koruyucu objelerle paralellik göstermektedir. Örneğin tılsım ve amulet kullanımı, günümüzde hala nazar boncuğu ve koruyucu muska olarak karşımıza çıkmaktadır. Mısır'da Horus'un Gözü'nün nazardan koruma amaçlı kullanımı, benzer şekilde, bugünkü nazar boncuğunun kültürel kökenleri arasında sayılabilir.

Ayrıca bu çalışmanın gösterdiği üzere nazarın antik medeniyetlerde hem bireylerin hem de toplumun genel sağlığını tehdit eden bir güç olarak algılanması, bu inancın ne kadar derin ve yaygın olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum aynı zamanda nazarın farklı coğrafyalarda ve kültürlerde, insanlar arasındaki ilişkilerde nasıl bir rol oynadığını ve bireylerin yaşamlarındaki belirsizliklere karşı geliştirdikleri bir savunma mekanizması olarak nasıl işlediğini anlamamıza yardımcı olmaktadır.

Bu açıdan Suriye toprakları ile Mısır ve Mezopotamya medeniyetlerinin nazar inancı üzerine verilen bilgiler ışığında antik dönemden günümüze kadar süregelen bu inancın tarihsel gelişimini ve kültürel etkileşimlerini ele alarak nazarın insanoğlu için evrensel bir kaygı kaynağı ve koruma arayışı olduğunu söyleyebiliriz. Bu nedenle nazarın kökenlerine ve tarihi ile ilgili yapılan bu tür çalışmalar sadece akademik bir ilgi alanı olmanın dışında, günümüz kültürel pratiklerine dair de derinlemesine bir anlayış sergilemektedir.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Tüm yazarlar, diğer kişi veya kuruluşlarla herhangi bir çıkar çatışması olmadığını onaylar.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

Abusch, I. T. (1987). *Babylonian Witchcraft Literature: Case Studies*. Brown Judaic Studies 132. Atlanta: Scholars.

Black, J. ve diğerleri (1992). *Gods, Demons and Symbols of Ancient Mesopotamia: An Illustrated Dictionary*. London: British Museum Press.

Black, J. (1998-2001). "Inanna's Descent to the Nether World: translation". The Electronic Text Corpus of Sumerian Literature. <https://etcsl.orinst.ox.ac.uk/section1/tr141.htm>

Black, J. (1999-2003a). "Gilgameş and Huwawa (Version A)". The Electronic Text Corpus of Sumerian Literature. <https://etcsl.orinst.ox.ac.uk/cgi-bin/etcsl.cgi?text=t.1.8.1.5#>

Black, J. (1999-2003b). "An adab to Ninurta for Lipit-Eştar (Lipit-Eştar D)". The Electronic Text Corpus of Sumerian Literature. <https://etcsl.orinst.ox.ac.uk/cgi-bin/etcsl.cgi?text=t.2.5.5.4#>

- Black, J. (1998-2003a). "A praise poem of Šulgi (Šulgi D)". The Electronic Text Corpus of Sumerian Literature. <https://etcsl.orinst.ox.ac.uk/cgi-bin/etcsl.cgi?text=t.2.4.2.04#>
- Black, J. (1998-2003b). "Enki and the world order". The Electronic Text Corpus of Sumerian Literature. <https://etcsl.orinst.ox.ac.uk/section1/tr113.htm>
- Black, J. (1998-2003c). "A hymn to Inana (Inana C)". The Electronic Text Corpus of Sumerian Literature. <https://etcsl.orinst.ox.ac.uk/section4/tr4073.htm>
- Black, J. (1998-2003d). "The exaltation of Inana (Inana B)". The Electronic Text Corpus of Sumerian Literature. <https://etcsl.orinst.ox.ac.uk/section4/tr4072.htm>
- Boratav, P. N. (1997) *100 Soruda Türk Folkloru 4. B.* İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Borghouts, J. (1978). *Ancient Egyptian Magical Texts*. Nisaba 9. Leiden: Brill
- Budge, E. A. W. (1978 [1930]). *Amulets and Superstitions, with 22 plates and 300 Text Illustrations*. Reprinted, New York: Dover.
- Çıblak, N. (2004). "Halk Kültüründe Nazar ve Nazarlık İnancı ve Bunlara Bağlı Uygulamalar". *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 15, 103-125.
- Dilek, Y. (2021). "Eski Yakındoğu'da Göz Sembolizmi ve Düalizm: Mezopotamya, Mısır ve İsrail." *Tarih Dergisi*, 74, 1-30.
- Elliott, J. H. (2015). *Beware the evil eye: The evil eye in the Bible and the ancient world volume 1: Introduction, Mesopotamia, and Egypt*. Oregon: Cascade Books.

- Elliott, J. H. (2016). The Evil Eye. Zeba Crook (Ed.), *The Ancient Mediterranean Social World A Sourcebook*, içinde (s. 321-343). Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids 2016.
- Faulkner, R. O. (1977). *The Ancient Egyptian Coffin Texts Volume III Spells 788-1185 & Indexes*. Warminster: Aris & Phillips LTD.
- Ford, J. N. (1999). "Ninety-Nine by the Evil Eye and One from Natural Causes." *Ugarit-Forschungen*, 30, 201-278.
- Foster, B. R. (2005). *Before the Muses: An Anthology of Akkadian Literature*. Bethesda, MD: CDL Press.
- Gaster, T. H. (1973). "A Hang-Up for Hang-Ups: The Second Amuletic Plaque from Arslan Tash." *Bulletin of the American Schools of Oriental Research*, 209, 18-26.
- Gershman, B. (2015). "The Economic Origins of the Evil Eye Belief", *Journal of Economic Behaviour and Organization*, 110: 119-144
- Gordon, C. H. (1957). A World of Demons and Liliths. *Adventures in the Ancient Near East* içinde (s. 160–184). London. Phoenix
- Halloran, J. A. (2006). *Sumerian Lexicon A Dictionary Guide to the Ancient Sumerian Language*. Los Angeles: Logogram Publishing.
- Heidel, A. (1949). *The Gilgamesh Epic and Old Testament Prallels*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Herrmann, C. (1994). *Ägyptische Amulette aus Palästina/Israel II. Orbis Biblicus et Orientalis 184*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.

<http://www.tdk.gov.tr> (erişim tarihi: 15.08.2024).

Koşay, H. Z. (1956) "Etnografya Müzesindeki Nazarlık, Muska ve Hamailer." Türk Etnografya Dergisi, 52: 86-90.

Meisen, K. (1950). "Der böse Blick und anderer Schadenzauber in Glaube und Brauch der alten Völker und in frühchristlicher Zeit." Rheinisches Jahrbuch für Volkskunde 1: 144–77.

Michalowski, P. (1989). *The Lamentation over the Destruction of Sumer and Ur*. Winona Lake: Eisenbrauns.

Oestigaard, T. (2011). *Horus' Eye and Osiris' Efflux: The Egyptian Civilisation of Inundation c. 3000-2000 BCE*. British Archaeological Reports.

Örnek, S. Veyis (1995). *Türk Halk Bilimi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Pagliarulo, A. (2023). *The Evil Eye The History, Mysery and Magic of the Quiet Curse*. Weiser Books.

Pinches, T. G. (1901). "Assyriological Gleanings." Proceedings of the Society of Biblical Archaeology, 23: 188–210.

Pinch, G. (1994). *Magic in Ancient Egypt*. Austin: University of Texas Press.

Scurlock, J. A. (1991). "Baby-Snatching Demons, Restless Souls and the Dangers of Childbirth: Medico-Magical Means of Dealing with Some of the Perils of Mother-hood in Ancient Mesopotamia." Incognita, 2: 135–183.

Spiegelberg, W. (1915). *Der Ägyptische Mythos Vom Sonnenauge In Einem Demot-İschen Papyrus Der Römischen Kaiserzeit*. Strassburg: Strassburger Druclerei und Verlagsansalt.

Spiegelberg, W. (1924). "Der böse Blick im altägyptischen Glauben." ZÄS, 59: 149–154.

Tamborino, J. (1909). *De Antiquorum Daemonismo*. Religionsgeschichtliche Versuche Und Vor-Arbeiten, Giessen: Topelmann.

Thompson, R. Campbell. (1903–1904). *The Devils and Evil Spirits of Babylonia: Being Babylonian and Assyrian Incantations against the Demons, Ghouls, Vampires, Hob-goblins, Ghosts, and Kindred Evil Spirits, Which Attack Mankind*. London: Luzac.

Thomsen, Marie-Louise (1992). "The Evil Eye in Mesopotamia." *Journal of Near Eastern Studies*, 51(1): 19-32.

Tinney, S. vd. (2006). *The Pennsylvania Sumerian Dictionary*.

Toorn, Karel van der. (1999). Magic at the Cradle: A Reassessment. T. Abusch ve K. van der Toorn (Ed.), *Mesopotamian Magic: Textual, Historical, and Interpretive Perspectives* içinde (s. 139–147). Van Der Toorn, Styx Publications, Groningen.

Türktaş, M. M. (2016). Denizli Yöresinde Nazar ve Nazarlıkla İlgili İnanış ve Uygulamalar. M. S. Çelepi (Ed.), *Prof. Dr. İsmail Çetişli Hatıra Kitabı* içinde (s. 407-417). Akçağ, Ankara.

Wasserman, N. (1998). "Seeing Eye to Eye: Concerning Two Incantations Against Lamashtu's Evil Eye." *Nouvelles Assyriologiques Breves et Utilitaires*, 61-70.

Westermack, E. (1961). *Nazar Değmesi İnancı*. Ankara: Yeni Matbaa.

Wyatt, N. (2002). *Religious Texts From Ugarit 2nd Edition*. New York: Sheffield Academic Press.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

When the word evil eye is mentioned, many people think of eyes these days. Nazar is an Arabic word and means look or look in Turkish. Nowadays, it is believed that the evil eye can have bad effects.

Method

When the history of the evil eye is examined, studies on this subject remain inadequate. In order to demonstrate this subject effectively, our study has been kept broad and we have tried to examine as many texts as possible in this context. Thus, it is aimed to show how it was believed in Asia Minor. Our study aims to focus on the evil eye in ancient times and show that it is an ongoing issue from the oldest periods to the present.

The second subject of our article is to show that the evil eye is thought of in a similar way in different societies. Although there are different practices to ward off the evil eye, they can basically show that they think it is harmful. In order to demonstrate these, texts from Ancient Egypt, Syria and Mesopotamia were discussed in our study. Sumerian, Akkadian, Babylonian and Assyrian civilizations were examined in Mesopotamia. Primary sources of the period and archaeological excavations were used, as well as scientists' research.

Findings (Results)

There are many sources from Mesopotamia regarding the evil eye. However, the texts obtained from Ugarit and Ancient Egypt are less than these. However, written texts that can be unearthed during excavations in Egypt and Syria can help update our knowledge on this subject. The tablets we have examined are included in the text as necessary.

When these are examined, it is seen that the evil eye existed in Mesopotamia from the Sumerians to the Neo-Assyrian period. It is understood that people in Mesopotamian lands believed that the evil eye could kill, instill fear, and

physically affect people. The texts also show that gods can also be affected by the evil eye. In this regard, it was believed that any person could be negatively affected or harmed by looks. It can be seen that any person can have an evil eye, without being limited to this. It is understood that there were some practices in Mesopotamian lands to ward off the evil eye. However, the practices of each tribe differ.

When the different texts from Syria are examined, it is seen that the evil eye can affect physically and cause death. It also appears to be an application to disrupt. Since texts from different periods, from the Sumerians to the Neo-Assyrian period, have been examined, it appears to be an ongoing issue throughout history.

When the ancient Egyptian society is examined, the evil eye is also seen here. Since the texts from the early periods are insufficient, it has been suggested that the evil eye emerged in later periods and was taken from different tribes. However, archaeological findings date back to the Neolithic period, therefore, it should be considered that it has existed in Egyptian society since its early periods.

Excavations carried out in Ancient Egypt also show this. The amulets found show that people resorted to certain practices to protect themselves from the evil eye. The Ancient Egyptian texts we have also show that there were spells to keep the evil eye away. Texts indicate that it may also be the evil eye of the gods. In this regard, it is seen that the evil eye can come from anyone in Egyptian society. In this regard, although regions and people vary, it is generally understood that the evil eye exists and causes bad effects. Ancient people also used various practices for these.

Conclusion and Discussion

When all these are examined, it can be seen that the evil eye was a frightening subject and concept in ancient times. It seems that people believe that this can come from different places and have many negative effects. It is believed that every person can be affected by the evil eye and that it can come from any person. In this regard, people should be careful when an unexpected bad event happens to them. There are different practices to prevent the evil eye from occurring in the first place and to remove it after it occurs. While these are rituals that sometimes include practices such as blood sacrifice and drink offerings; Sometimes magic words are included. Apart from this, there are also different ways to get rid of it. However, it is noticed that there are spells, amulets and some rituals in general.

Evil eye is a concept also seen in Ancient Greek and Roman societies. Examining these will help us better understand how people living in much more distant geographies believe in the evil eye. It will also enable us to see how to remove the evil eye, especially when it comes. It will also allow comparison with the evil eye idea in the western world, especially today.